

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ПРИНЦИП ДОТРИМАННЯ ОСНОВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

У політичному й економічному житті України значення засобів масової інформації (ЗМІ) все більш посилюється. Розвиток і захист інформаційного простору України що включає національні інформаційні ресурси, до яких належить інформація незалежно від змісту, форм, часу і місця її видання, постає одним з найважливіших завдань у побудові Української держави, утвердженні її суверенітету та незалежності. Інформація як основа прийняття відповідних рішень стає життєво важливою в усіх сферах сучасного світу. Разом з тим, будучи основою колективної безпеки, вона є досить небезпечним знаряддям у руках певних кіл, впливаючи на поведінку багатьох людей і юридичних осіб.

Для розвитку громадянського суспільства в Україні важливою умовою є його інформованість, яка тісно пов'язана зі здійсненням принципу гласності та реалізації демократичних прав і свобод громадян — свободою совісті, друку, слова. Гласність відбиває рівень інформованості суспільства про стан справ у різних сферах соціальної практики. З функціонуванням гласності пов'язані проблеми її реалізації, суб'єктний склад відносин, які виникають у процесі гласності, право на одержання інформації тощо.

З огляду на положення Конституції України слід зазначити, що в Основному Законі вперше в історії українського конституціоналізму закріплюється право вільного доступу до інформації, що насамперед стосується інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту. Звісно, для України це має особливе значення, тому що вона постраждала від Чорнобильської катастрофи, наслідки якої відчужаються і сьогодні.

Право на інформацію належить до важливих прав людини, а питання, пов'язані з діяльністю ЗМІ, їх взаємодією з державою має міжнародно-правовий аспект. У сучасному світі, коли проблема захисту прав людини вийшла далеко за межі кожної окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також є основними правами людини

(8. с. 18). Сьогодні обсяг прав і свобод особи визначається не тільки конкретними особливостями того, чи іншого суспільства, але й "розвитком людської цивілізації в цілому, рівнем і ступенем інтегрованості міжнародної спільноти. Чим ціліснішим стає світ, тим значніший вплив на права і свободи міжнародних чинників" (7. с. 10, 11).

У ст. 19 Загальної декларації прав людини записано, що кожна людина має право на свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (9. с. 39). А в Міжнародному пакті про цивільні та політичні права закріплюється право кожної людини на вільне висловлювання своєї думки, яке включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку та інших ЗМІ.

Правовий стан засобів масової інформації регулюється нормами Конституції України, законами України про інформацію, про друковані засоби масової інформації, законодавчими актами про окремі галузі, види, форми і засоби інформації, міжнародними договорами і угодами, ратифікованими Україною. У сучасний період по кількості прийнятих законів (і вже опрацьованих), які регулюють правові відносини з ЗМІ Україна посідає одне з перших місць серед країн колишнього Союзу. Першим прийнятим незалежною Україною законом був базовий універсальний Закон "Про інформацію" (3. - 1992. - Ст. 650). Для порівняння наведемо приклади: Беларусь прийняла свій закон "О прессе и других средствах массовой информации" тільки у лютому 1995 р., молдавський закон про пресу почав діяти у 1994 р., з 1993 р. має свій закон про пресу Узбекистан. Сьогодні в українському законодавстві є десять законів про ЗМІ. Зазначені закони, ґрунтуючись на Декларації про державний суверенітет України та Акті проголошення її незалежності, створюють інформаційний суверенітет України і визначають правові форми міжнародного співробітництва в галузі інформації. У них відзначається правовий стан органів друку та інших засобів масової інформації, юридичні основи отримання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплено право громадян на одержання інформації в усіх сферах суспільного та державного життя.

Згідно з законодавством під інформацією необхідно розуміти документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому

природному середовищі.

Професор Азімов Ч.Н. стверджує, що за своєю природою правові норми, які регулюють відносини щодо науково-технічної інформації (НТІ), належать до різних галузей права (1. с. 11). Рассудовський В.А. підкреслює, що у кожній галузі права відносини, що діють у сфері НТІ, одержують свою, притаманну предмету і методу тієї чи іншої галузі права юридичну регламентацію (11. с. 262). Серед інших правників існує думка, що поки що передчасно говорити про виникнення самостійної галузі інформаційного права (4. с. 67). Останнім часом учені порушують питання про комп'ютерну інформацію та комп'ютерне право (2). На нашу думку, комп'ютерну інформацію теж слід віднести до науково-технічної інформації.

Деякі автори не заперечують і галузевий характер інформації (10). Правова інформація забезпечується конституційним, екологічним, цивільним, адміністративним, трудовим, кримінальним та іншими галузями права. Але провідним є конституційне право, яким охоплюються й інформаційні відносини.

Прийняття нового Основного Закону має велике значення для становлення в Україні демократичного конституційного ладу, при якому права та свободи людини і громадянина — основна мета діяльності держави, всіх її владних структур. Тому актуальним сьогодні є завдання становлення конституціоналізму, захисту існуючими державними і суспільними засобами Конституції України та її конституційного ладу (13. с. 12).

Право на інформацію належить до основних прав людини і громадянина. Раніше воно було закріплено в поточному законодавстві, але це право заслуговує того, щоб бути закріпленим на конституційному рівні. Уперше в українському конституційному будівництві закріплюється, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір (ст. 34). Ця норма гарантує доступ до засобів масової інформації політичним партіям, рухам, громадським організаціям, профспілкам і взагалі кожній окремій людині. Згідно з положеннями статті ніхто не може бути примушений до зміни чи висловлювання своїх поглядів і переконань.

У ст. 34 Конституції також закріплюється, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобі-

гання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя”.

Згідно з Законом про інформацію (ст. 9) всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, яка передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод та законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Це право забезпечується розгалуженою й розвинутою в державі системою засобів масової інформації, в першу чергу вітчизняних, а також можливістю особи отримувати інформацію з різних джерел.

Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян та юридичних осіб. До інформації, яка стосується особисто громадянина, забезпечується вільний доступ, окрім випадків, передбачених законами України.

Конституційне законодавство встановлює обов'язок державних органів, інших суб'єктів політичної системи України (зокрема політичних партій) інформувати громадськість про свою діяльність. У зв'язку з тим, що Конституція України, інші конституційно-правові акти регулюють найбільш важливі соціальні зв'язки, роль конституційного законодавства в забезпеченні режиму демократизму, суспільних процесів на основі принципів інформованості і гласності, дотримання засад конституційного ладу України надзвичайно важлива.

Інформаційні відносини базуються на важливих політико-правових принципах: гарантованість права на інформацію, її відкритість, доступність та свобода обміну нею, об'єктивність, вірогідність, повнота і точність, законність одержання, використання, поширення та зберігання. Гарантією політико-правових принципів є державна інформаційна політика, спрямована на їх виконання і вирішення виникаючих проблем. Державна інформаційна політика — це сукупність основних напрямків і способів діяльності держави по отриманню, використанню, поширенню та зберіганню інформації. Виважена державна політика розвитку цієї важливої галузі дає можливість здійснювати послідовну інформаційну політику держави, дозволяє захищати національні інтереси країни в міжнародних організаціях.

Одним із принципів державної інформаційної політики є

інформаційна безпека — обмеження інформаційної свободи, відкритості й доступності інформації, режиму використання персональних даних в інтересах національної безпеки, економічної доцільності та захисту прав інших людей (ст. 32, 34 Конституції України). Громадські відносини, пов'язані з обмеженням інформаційної свободи, з віднесенням інформації до державної таємниці, її засекречуванням та охороною з метою захисту життєво важливих інтересів України, врегульовані у Законі України "Про державну таємницю". У Законі дається визначення понять "державна таємниця", "ступінь таємності", сфери інформації, строки затаювання інформації та ін. У Законі немає чіткого зазначення кола осіб, які є державними експертами з питань таємниць, що на наш погляд, є недоліком Закону. Слід було б встановити в ньому реальну відповідальність за порушення Закону про державну таємницю, як це зроблено в кримінальному законодавстві. Зокрема, ст. 67 Кримінального кодексу встановлює відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій були довірені або стали відомі по службі чи роботі.

Згідно зі ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Економічна та інформаційна безпека є важливими складовими національної безпеки України. Під національною безпекою необхідно розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз у державно-політичній, економічній, соціальній, екологічній та інформаційній сферах. З державно-правової точки зору особливе місце у системі національної безпеки повинна зайняти охорона конституційного ладу України, Конституції республіки (6, с. 9)

З метою забезпечення належного рівня захищеності цих інтересів у ст. 17 Основного Закону визначено вихідні положення захисту суверенітету і територіальної цілісності, економічної та інформаційної безпеки України. Цей обов'язок покладається на всі державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, на всіх громадян України та їх об'єднання. У Конституції України досить широко і детально закріплюються повноваження вищих органів державної влади по забезпеченню національної безпеки України. У системі забезпечення безпеки держави велика роль належить Президенту України й уряду, а особлива роль.

як свідчить світова практика, парламентам (13, с. 214, 215).

Стаття 107 Конституції України визначає спеціальний орган — Раду національної безпеки і оборони України, який координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони. Головою цієї Ради є Президент України, який формує її склад. Президент керує Радою національної безпеки і оборони, головує на її засіданнях, планує питання, які виносяться на її розгляд, вводить у дію рішення Ради своїми указами.

Аналіз повноважень вищих органів державної влади по забезпеченню національної безпеки України свідчить, що на сьогодні є достатньо розгалужене законодавство, яке служить захисту і стабільності конституційного ладу і Конституції України.

Сучасний стан інформаційного забезпечення в Україні і перспективи суспільно-політичного, економічного і соціального розвитку держави потребують оперативного і якісного інформаційно-аналітичного забезпечення. За роки незалежності України як в силу об'єктивних процесів перебудови, так і у зв'язку із складним становищем в економіці поглиблюється відрив України від світового інформаційного ресурсу. Особливу тривогу викликає ситуація з загальнокультурною і з науково-технічною інформаціями, які традиційно отримувалися з Москви. Їх втрата призвела до розриву зв'язків з традиційними постачальниками інформації, до позбавлення можливостей отримувати її оперативно. Це безпосередньо впливає і на питання інформаційної безпеки та незалежності України, тому що відсутність незалежних джерел інформації робить будь-яку державу предметом маніпуляції з боку тих, хто контролює її інформаційну забезпеченість.

Аналіз стану справ у галузі інформації свідчить, що насиченість України обчислювальною технікою є цілком достатня для забезпечення технічної основи при переході на нові інформаційні технології. Український споживач готовий до оволодіння новими інформаційними технологіями. Є всі передумови для введення в експлуатацію нових інформаційних технологій — *інтернет*.

Спираючись на викладене вище можна зробити висновок, що в Україні є конституційно-правова основа діяльності ЗМІ. Але ж чинні закони України та інші нормативні акти, що безпосередньо чи побічно пов'язані з цими питаннями, не охоплюють весь комплекс проблем і поки що не утворюють цілісної системи.

Вважаємо, що необхідно змінити конституційне регулювання інформаційних відносин, на рівні Конституції України закріпити

норму про недопущення монополізму ЗМІ і створивши одну інформаційно-правову систему, здійснити *правову інформатизацію*. Все це буде сприяти посиленню ролі засобів масової інформації та дотриманню і захисту засад конституційного ладу України.

Список літератури: 1. Азимов Ч.Н. Научно-техническая информация и право. - Харьков: Вища шк., 1987. 2. Батурич Ю.Ю. Проблемы компьютерного права. - М.: Юрид. лит., 1991. 3. Відомості Верховної Ради України. 4. Дозорцев В.А. Систематизация законодательства о научно-техническом прогрессе. Правовые проблемы стандартизации и метрологии качества продукции. - М., 1972. 5. Конституція України. - К.: Юрінком, 1996. 6. Копейчиков В., Колодій А., Українчук О. Про концепцію національної безпеки України. Право України. - 1993. - № 5. 6. 7. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. - М.: Юрид. лит., 1991. 8. Общая теория прав человека. Под ред. д-р юрид. наук. Е.А. Лукашевича. - М.: Изд-во НОРМА, 1996. 9. Організація Об'єднаних Націй: Офіційні звіти першої частини Третьої сесії Генеральної Асамблеї. Бюл. законодавства і юрид. практики України: Правові джерела України. - 1994. - № 1. 10. Рассолов М.М. Управление, информация и право. - М.: Мысль, 1983. 11. Рассудовский В.А. Информационное обеспечение научных организаций. Право и управление научными организациями. - М.: Наука, 1980. 12. Сливко Т.Н. Правовые проблемы регулирования информационных отношений в Украине. Пробл. законности. - Вып. . - Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 1996. 13. Голыка Ю.Н., Супрунюк Е.В. Конституция Украины — основа стабильности конституционного строя и реформирования общества. - Симферополь: Таврия, 1997.

Н.М. Тищенко, канд. юрид. наук

О ПРЕЗУМПЦИИ НЕВИНОВНОСТИ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ

Основываясь на уважении к личности, принцип презумпции невиновности представляет собой один из важнейших принципов, существенно влияющих на правовое положение гражданина во всех сферах процессуальной деятельности. Конституция Украины закрепляет положения, отражающие сущность презумпции невиновности: "Лицо считается невиновным в совершении преступления и не может быть подвергнуто уголовному наказанию, пока его вина не будет доказана в законном порядке и установлена обвинительным приговором суда. Никто не обязан доказывать свою невиновность в совершении преступления. Обвинение не может основываться на доказательствах, полученных незаконным путем, а также на предположениях. Все сомнения относительно доказанности вины лица ис-